

Pierre Louys:

Neprava Ester.

Sredi rdečega kataloga sem čital sledeči čudni stavek:
 Rokopis. — Fragment intimnega dnevnika (1836—1839).
 Spisala gdč. Ester van Gobseck, nizozemska filozofinja ... 50 frankov.
 Interesantno. Neobjavljeni detajli o Fichteju.

Glavni romantični tipi, na katere je ohranilo občinstvo spomin, dobe včasih slavo, ki prekaša slavo zgodovinskih oseb iste vrste. Naj čitatelj še tako malo pozna Balzaca, vendar mi bo dovolil, da ga smatram za toliko poučenega, da mu je znana Ester Gobseck. Da je on sam čital to anonco, bi bil kazal skrajno presenečenje, nihče ne more o tem dvomiti.

Uro pozneje sem že bil pri knjigotržcu in dokument je bil moja last. Hoteli so mi ga zaviti, toda nisem dovolil in že v vozu, v katerem sem se vračal domov, sem ga začel pregledovati.

Moja pridobitev je bila neke vrste register, ovit s pisanim papirjem. Na prvi strani je bila gospodična Gobseck, ali bolje njen homonim, akvarelirala z boječo in učeno roko dva šopka rož, povezana z azurnim trakom. Lastavica in metulj, ki sta bila slučajno iste postave, sta letela nad kompozicijo in proti sredi lista je bilo čitati v kaligrafični pisavi:

Drugi zvezek mojega dnevnika.

Začetek 5. marca 1836 (rojstni dan!) Končan dne ...

Katalog je bil govoril resnico. Gospodična Gobseck je pisala o Fichteju; če ga prav morda sama ni poznala (saj je veliki Johann Gottlieb umrl že 1814), pa vsaj zato, ker je imela čast, da je slišala govoriti o njem njegovega sina Hermana, ko se je mudila v Prusiji.

Ravno tako je katalog to Nizozemko po pravici uvrstil med filozofe.

Filozofija in g. Gobseck sta bili nerazdružljivi; toda tekom te simpatije med abstrakcijo in realnostjo ni prva dajala ničesar, dočim je bila druga prepričana, da mnogo prejema. Nič ni bilo enako vnemi gospodične Gobseck, da razvije čisti razum do praktičnega razuma, nego topi odpor, ki so ga stavili njeni počasni možgani njenemu naporu na pot. Nikjer drugod na polju človeškega razuma

se niso srečavale teze in antiteze, ki so se pobijale v njeni duši, ona pa je izvajala iz njih sinteze, ki so važne najpoprej vsled začudenja, ki ga ona sama ni občutila pri njih.

Toda nobena stvar ji ni vzela poguma. Gospodična Gobseck je čutila z ozirom na filozofijo ono „Liebe ohne Widerliebe“, ono nevračano ljubezen, ki se jo človek navadi smatrati za brezprimerno, tako v občutku kakor v izrazu. Rada si je uravnala življenje ves čas po svojih principih, reči hočem po principih svojih učiteljev. Čuvala se je verovati goljufivim kriterijem svojih čutov, pogubnim nasvetom svojega okusa, nezanesljivemu pregovarjanju svojih osebnih mnenj, in nič se ji ni zdelo resnično, opravičeno ali verodostojno, kar se ni naslanjalo najprvo na kak nauk. To je bil predpogoj za njen notranji mir.

Leti 1836 in 1837 nista privedli v njeno življenje nikakega posebnega dogodka. Malo mestece, v katerem je živela dneve brez žalosti in brez veselja, pa tudi brez najmanjšega presenečenja, je dajalo njenemu rednemu razmišljanju mirno obzorje. Leta 1838. je napravila potovanje v Prusijo, poučno potovanje v svrhu izpopolnitve, tekom katerega ji je bil prihranjen, kot je videti, vsakršen nenevaden dogodek.

Ta uvod sem postavil na čelo čitatelju v pouk in sedaj se hočem omejiti na to, da prepisem zadnje strani dnevnika, ki ga imam pred očmi, ne da bi hotel drugače posebno poudarjati, kar nudijo nenavadnega.

I.

28. marca 1839.

Mina je prišla k meni danes zjutraj ob petih in pol. Navadno je ne vidim nikdar pred solničnim vzhodom, dasi delava ona in jaz zarana . . . Šla sem ji odpirat s svečo v roki, lasje so mi viseli po hrbtu, bila sem taka, da se nisem rada kazala; toda česala sem se in nisem je pričakovala.

Rekla sem ji: „Kaj pa je?“

In ona mi je odgovorila: „Ah, Ester!“

Vsa vznemirjena sem ji ponudila stol in sem jo vprašala, če je morda bolna, ali če je njenemu staremu očetu slabše, ali če je nemara mala sestra . . . toda o njej ni bilo govora, za mojo kožo je šlo, jojmene!

V roki je držala dve knjigi ter mi jih pomolila, rekoč:

„Beri sama!“

In čitala sem: H. de Balzac, *la Femme supérieure*, na kar sem vprašala:

„Kaj pa je tu notri?“

„Kaj da je?“ je odvrnila. „V teh dveh zvezkih so trije romani, in v tretjem je govor o tebi, ki si naslikana kot propalo dekle. To je tu notri.“

Tako nenadno mi je povedala to . . . Takoj me je obšla slabost in izgubila sem zavest . . .

Ko sem bila zopet zmožna, da sem jo slišala, je Mina nadaljevala:

„Da, da, to je grozno; toda čitati moraš, Ester, moraš čitati. Holandka je, ti pravim; ime ji je Ester kot tebi, Gobseck kot tvojemu očetu: tvoje ime je, kratko, ti si na vsaki strani te strahovite knjige. Če se ta knjiga še dalje prodaja, ta peklenški roman, potem si onečaščena, draga moja, ali razumeš? Delati treba takoj, v Pariz moraš, govoriti moraš s pisateljem . . .“

Bog se usmili! Kakšna nesreča je prišla name! Mina mi je pokazala nekaj strani. Oni tretji roman se imenuje „*La Torpille*“¹ . . . Ester Gobseck . . . Ester Gobseck . . . Resnično, to sem jaz, to je ime mojega očeta . . . in v kakšni družbi, o Gospod! V kakšnih hišah! Ah, moj Bog! Kakšen udarec za me! Moj Bog! Moj Bog! Tega ne preživim! Moj Bog! Ali je treba živeti dvajset let puščavnik, kot sem živela jaz, in za kakšno ceno včasih, v kakšnih bojih s svojimi naravnimi nagoni! Ali je treba, da sem vse žrtvovala utrdbi tega čistega poslopja, kjer hočem, da prebiva moja duša in se lika moj duh! Ali je treba, da sem se odrekla celo sladkostim zakona, zato da se vidim slednjič moralično oskrunjeno, omadeževano od nekega Francoza, ki ga niti ne poznam, pohojeno pod lastnim imenom v poulično blato pariško! . . . Ah, moj Bog! Kaka nesreča zame!

Kaj storiti? Kaj storiti sedaj? Kako me bo sprejel ta romanopisec, če se drznem priti k njemu? Ali se smem zanesti, da me bo vsaj spoštoval ta človek, ki je dovolj pokvarjen, da piše take grdobije? In potem, kdo mi more reči, da vse to ni maščevanje, proti meni naperjena spletko? V mestu imam sovražnike, dasi nisem storila nikomur nič žalega. Nekateri so jezni na mojo družino, drugi na mojo premoženje, drugi zopet na moje znanje. In potem . . . in potem . . . zlo je storjeno . . .

¹ Prvi del knjige „*Splendeurs et Misères*“ je izšel pod tem naslovom v oktobru 1838 istočasno kot „*Femme supérieure*“ in „*Maison Nucingen*“

Op. pis.

II.

Pariz, 12. aprila.

Prišla sem. Res, da ne vem prav, kaj delam tu, toda prišla sem . . . Mina je hotela tako zaradi moje časti. Rekla mi je, da je še čas kaj ukreniti, da se prepreči hujše zlo . . . Ko bi me vsaj spremljala, ko bi mogla napraviti ž njo ta obisk, pred katerim me je groza . . . Toda sama sem tukaj v tem mestu, kjer se moje ime imenuje že šest mesecev s sramoto . . .

III.

13. aprila

Kje stanuje Balzac? Kako naj to poizvem? Danes zjutraj sem se napotila k njegovemu založniku ter tam povprašala. Uradnik mi je rekel: „Kdo ste?“ in ker si nisem upala povedati svojega imena, mi je odgovoril sirovo:

— Ah, torej kaka upnica? Torej dobro, če vas kdo vpraša za Balzacov naslov, recite mu, da ga ne veste.

Odšla sem . . . V mojem hotelu ne poznajo niti imena tega gospoda. Ni tako slaven, kot mi je zatrjevala Mina.

In vendar so njegovi romani po vseh knjigarnah. Nocoj sem videla „La Torpille“ v Palais-Royalu in zbežala sem ter se skrila. Vedno se mi dozdeva, da me šetalci sumljivo gledajo, da so me spoznali na ulicah . . .

IV.

15. aprila.

Slednjič vem. Blzac: v Jardies Sèvres, na cesti v Ville-d'Avray, poleg železniške arkade.

Jutri zjutraj pojdem zarana, zato da ga prav gotovo dobim doma. Ah, ali bom imela dovolj poguma?

V.

16. aprila opoldne.

Ne verjamem, da bi se bili norčevali z menoj, toda kakšen čuden človek je ta pisatelj! . . .

Ob sedmih sem sedla pri Carrouselu v omnibus, ki pelje v Sèvres in dala sem ustaviti ob arkadi pri Ville-d'Avray.

Našla sem hišo brez težave. Leži ob vznožju ravno sredi griča, pod parkom, proti poldnevu, pred krasnim razgledom. Povsod gaji, lesovi, doline. Jutranja megla je bila tako sveža in tako mehka, da sem se čutila vso pogumno ter sem se odločila, da bom hrabra, ko sem pozvonila pri ograji.

Služabnik mi odpre.

— Gospod Balzac?

— Gospod se je pravkar vlegel.

— Je li bolan?

— Ne, milostljiva. Gospod gre spat vsako jutro proti osmi uri. Gospod dela ponoči.

Res, ne morem verjeti, da se je norčeval z menoj . . . V Parizu ne vidi človek normalnega življenja . . . Vsi ti Francozi so taki originali . . .

— Milostljiva se lahko vrnete ob šestih zvečer, je nadaljeval služabnik, če milostljiva ravno hočete videti gospoda.

Pridem torej, toda ta dan pričakovanja mi gre na živce in mi jemlje vso mojo energijo. Sedaj me je strah, zmučena sem od nestrpnosti in slutenj.

VI.

16. aprila zvečer.

Če dogodki tega dneva niso samo sanje, potem gotovo zblaznim ali pa umrjem na tem. Sama sebe ne razumem, kako da imam pogum, da pišem o tem, kar sem doživela; toda kaj zato, saj pišem kot stroj, slepo, v možganih pa mi šumi, da se mi pamet meša.

Prišla sem k temu človeku ob šestih, tako se mi dozdeva . . . ne vem več . . . Ah! Zakaj mi je dala Mina čitati te strani, ki bi jih morda ne bila spoznala! Zakaj se usoda zaletava tako srdito v mojo glavo! Ah, jaz reva, jaz reva!

Služabnik me je vprašal, koga naj naznani . . . Dala sem svoje ime; upala sem, da bo tako Balzac takoj vedel, v kakšni zadevi prihajam.

Kakih pet minut sem ostala sama v predsobi, kjer ni bilo nobenega stola. Štiri stene so bile bele in prazne in na mavcu je nekdo zapisal z oglom: Tukaj Delacroixova freska . . . Tukaj Rudejev relief . . . Tukaj gobelini . . . Ne vem, kaj še vse . . . Prišlo mi je na misel, da se nahajam pri blaznežu . . . Toda ne . . . On ni blazen. Jaz sem blazna nocoj. On ima prav, on ima vedno prav.

Nekdo je odprl vrata, napravila sem tri korake, nikogar nisem videla . . . In nenadoma mi je zakričal strahovit glas iz notranjosti te sobe:

— Kdo vam daje pravico, gospodična, da si nadevate ime „Ester Gobseck“?

Ah, ta glas! Še sedaj mi odmeva v moji ubogi zmedeni glavi . . .

Dvignila sem oči. Pred menoj je stal človek, debel in ostuden in vendar krasen, z dolgimi ravnimi lasmi, kakršne nosijo pruski študentje, kakor sem videla. Stal je za pisalno mizo, na kateri je bilo gotovo deset tisoč papirnatih listov, bolj zmešanih, bolj razmetanih nego so morski valovi, in preko tega oceana me je gledal s črnimi punčicami, ki so žarele tja do mene, dasi je bil obrnjen s hrbtom proti dnevni svetlobi.

— Ah, gospod, sem zašepetala skoraj omahujoča.

Besede so mi skoro zamrle na ustnicah.

Udaril je s pestjo ob les pisalne mize ter ponovil nekolikokrat:

— Kdo vam daje pravico? Kdo vam daje pravico?

Ne vem več, kako sem našla tedaj potrebno moč za to, a posrečilo se mi je, da sem zašepetala:

— Gospod, jaz sem Ester Gobseck.

Sklonil je celo svojo truplo naprej, me uklonil s pogledom, ki ga nisem mogla vzdržati ter se glasno zagrohotal, da so se stresle stene, kot da se je razletela bomba.

— Vi? je dejal. Vi!! Ester Gobseck!

Upognila sem glavo.

— Gosposdična, je nadaljeval mirnejše, ta šala je obžalovanja vredna. Če mi hočete prikrivati svojo identiteto, svobodno vam. Nadenite si pseudonim ali ne imenujte se, toda ne ukradite imena neki drugi! Ime je najsvetejša last, ki jo ima človeška oseba.

S tresočo roko sem razgrnila svoj prtič, ki mi služi kot listnica ter mu pomolila svoj potni list, kjer je bil moj natančni popis.

— Vzemite v vednost, gospod. Papirji so podpisani od župana...

Čital je in čital ter ponavljal v enomer: „Čudno... prečudno... neverjetno. Potem me je dolgo gledal, in kakor sem bila poprej blede, sem vsa zardela.

— Vse v redu, je dejal slednjič. Ne da se nič reči. Vi ste Ester Gobseck... pa naj se zdi to še tako čudno.

Zmečkal je neki papir, ki ga je vrgel v koš, sedel, se hipoma okrenil k meni ter nadaljeval:

— Torej mi boste pa takoj dali pojasnilo, ki mi je potrebno. Iz česa je obstojalo pohištvo vaše spalnice, ko ste vstopili v Opero kot mala plesalka?

— Mala plesalka! sem vzkliknila ogorčena. Toda, gospod, jaz nisem bila nikdar mala plesalka! Jaz sem filozofinja Fichtejeve šole.

Srdito jo vnovič udaril ob les pisalne mize.

— Gosposdična, ponavljam vam, da je ta šala neumestna. Eno ali drugo: ali vi niste Ester Gobseck (in to je bilo moje prvo mnenje), ali pa, če ste Ester Gobseck, potem ste „La Torpille“.

— La Torpille, to sem jaz? sem zajecjlala prestrašena.

— No seveda! In La Torpille ni filozofinja Fichtejeve šole!

Po kratkem molku je vstal, iztegnil svojo roko v smeri proti meni ter mi povedal grozovite stvari, ki jih hočem skušati zapisati, če imam še dovolj moči za to. Avtoriteta njegovega glasu je bila tolika, da ga nisem niti trenutek prekinila.

— Rojeni ste leta 1805 kot hči Sare van Gobseck in nepoznanega očeta. Vaša mati, ki jo je Maksim de Trailles ruiniral, je umrla kot žrtev morilskega častnika v neki hiši v Palais-Royal meseca decembra 1818. Takrat ste bili stari trinajst let, a ste pod vodstvom svoje matere Sare živeli že nekaj let sem žalostno življenje malih nedoraslih prostitutk. In takrat ste vstopili v Opero. Več rednih gostov vas je vzdrževalo, med temi tudi Clément des Lupeaulx. Sedaj bi moral na vsak način vedeti, kakšno je bilo v oni dobi pohištvo vaše spalnice; toda ker nočete povedati, idimo dalje. Leta 1823 se sklene zarota, da vas pošljejo v Issoudun k staremu Jean-Jacques-Rougetu, ki se je hotel prav tedaj poročiti s svojo deklo in ki so ga hoteli z vašo pomočjo odvrniti od te nevredne ženitve. Načrt se ni obnesel. Preidem tudi preko denarnih stisk, ki so vam delale mnogo žalosti v vašem osemnajstem letu, stiske, ki so vas primorale do sramotnega koraka. Proti koncu istega leta 1823 srečate slučajno v gledišču Lucijana Rubempréja ter ga sprejmete v svojem stanovanju v ulici Langlade. Obožujete ga, on vas ljubi in ne bom vam pripovedoval, kako vaju z Vautrinovim posredovanjem baron Nucingen napravi oba skupaj srečna, vas in Lucijana. Sedaj pa me dobro poslušajte.

Poslušala sem ga v skrajni grozi.

— Nucigen vam je zoprn, dekle. Osemintrideset let je starejši od vas. Antipatičen je in celo ostuden. Prenašate ga z vedno rastočim sovraštvom. Poslušajte me dobro: trinajstega majnika, po soareji, ki se bo vršila njemu na čast, boste zavžili črno krogeljico z javaneškim trupom in boste takoj umrli. Tako usodo sem vam namenil.

Gorje! tresla sem se kot šiba.

— Kako veste to, gospod? sem zajecjlala.

— Kako to vem? je zavpil. Kakšno neprikladno vprašanje! Saj sem vas jaz ustvaril! — — — — —

VII.

17. aprila.

Razum se mi vrača polagoma.

Sedaj vidim jasno. Položaj se osvetljuje. To je borba dveh gotovosti med seboj, nič drugega, nič drugega.

Mislim, da sem stara sedemindvajset let, da sem rojena v Maestrichtu leta 1812, da nosim ime svojega očeta in da sem vedno živela kot pošteno dekle; toda kakšen dokaz imam pravzaprav za vse to? Nobenega!

Ne morem se sklicevati niti na kako načelo razuma, niti na preizkušeno resnico, niti na občutek, da bi lahko trdila, da je moje življenje takšno. Pretresati morem torej samo dve možnosti, da pridem do pravega poznanja svoje preteklosti: svoj lastni spomin ali pa izpoved koga drugega. V tem slučaju imam torej dve nasprotujoči si možnosti. Preostaja mi samo odločiti, katera izmed obeh izpodrine drugo.

Res, čutim se duševno še preveč utrujeno, da bi dala prednost svojemu osebnemu pripričanju. Človek, ki je govoril včeraj z menoj, me nadvladuje, o tem ne morem dvomiti. Ko bi hotela smatrati njegovega duha mojemu podrejenega, bi bila to od moje strani velika budalost. Njegova bistrournost je bila luč moji zmedeni pameti. Živela sem te dneve v halucinaciji, ki se je nisem niti zavedala, in ki mi je dala potom nepojmljivega fenomena namišljene spomine v trenutku, ko sem izgubila svoje resnične spomine.

Moja osebnost se je tako popolno razdvojila, da ne morem vedeti, kdaj se je natančno izvršila metamorfoza mojega jaza, zakaj služi mi pri tem samo spomin, ki je od vrha do tal potvorjen. Čutim, da živim v duševnem stanju sanj ter smatram za verjetne razne namišljene dogodke in dolgo vrsto spominov, ki jih je Balzac s svojo formalno izpovedjo izpremenil v prazen nič.

VIII.

18. aprila.

Tako sem torej ena tistih žensk . . . Moj Bog! tega si nisem mislila. Nisem videla resnice; toda kaka blaznost, ko bi jo hotela tajiti, kaka blaznost! Moji občutki podpirajo Balzacova pričevanja, jih potrjuje. Nisem fizično čista; moja čistost je samo intelektualna, imam nasilne občutke kake kurtizane; moje truplo žge notranji ogenj. Kako bi to tajila, gorje! In vse moje slabosti! In vse slabosti svoje volje!

IX.

19. aprila

Nocoj sem šla na ulico, da završim svojo usodo. Toda kako prečudna je moja metamorfoza! Popolnoma sem pozabila svoje prvotne navade. Že sama misel, da bi se povrnila k njim, me bega in plahost mi zapre sapo v trenutku, ko hočem izpregovoriti.

Neznanec, ki sem si ga drznila ogovoriti, me je nedvomno smatral za kako beračico, zakaj vrgel mi je kakih petdeset vinarjev in me ni pozval, naj grem ž njim. Morda nimam prave obleke ... Morda tudi nimam pravega glasu.

X.

5. majnika

Bliža se konec, konec moje revne usode. Dobro vem to, dasi se ne upam pisati, predobro vem, zakaj se preselim 13. maja, kakor je prerokoval Balzac, iz življenja v smrt, zauživši črno krogeljico ...

Črno krogeljico z javaneškim zdravilom ... Kje najti to črno krogeljico, ki hrani v sebi večnost? Hodim iz prodajalne v prodajalno, k lekarnarjem, k rastlinoznanecem ... Ponujajo mi razne strupe, samo tega ne ... (O Bog! to grozno življenje! In kako sladka bi mi bila smrt!) ... Hočem javaneški strup, javaneški strup v črni krogljici ... Balzac tako velevala.

(Tu konča rokopis. Sledi še 41 praznih strani.)

Dr. Fr. Ilešič:

Benjamin Franklin v naši književnosti.

Benjamin Franklin (1706—1790) je pri nas v širših krogih večinoma znan le kot iznajditelj strelovoda. Manj je že takih, ki poznajo njegovo državniško delovanje, a redkokje se kaj čuje o njegovem vzgojiteljskem delu. In vendar je bil Franklin pravi vzgojitelj svojega severoameriškega naroda.

Koliko je Franklinovo narodno-vzgojno literarno delo seglo do naših mej, to je predmet sledeče razprave.

I.

Najprej se nam je pomuditi pri Valentinu Vodniku in njegovi „Veliki pratiki“, ki je izhajala od l. 1795—1797. Vemo pač, da je Vodnika na potrebo take poljudno-poučne publikacije opozajal